

УДК 338.24

Савіна Н. Б., д.е.н., професор, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків, Подлевський А. А., к.е.н., старший викладач (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ПРІОРИТЕТИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено актуальній нині проблематиці детінізації національної економіки. Виявлено основні чинники тінізації економіки та її особливості в Україні. Запропоновано ряд пріоритетних напрямів для системної детінізації економіки України.

Ключові слова: тіньова економіка, детініцізація економіки, корупція, пріоритетні напрями детінізації, чинники тінізації.

Феномен тіньової економіки – явище дуже складне, що набуло світових масштабів. Тіньова економіка має діагноз «хронічної хвороби» в багатьох країнах, незалежно від їх політико-економічної системи. Форми прояву тіньової економіки неоднозначні для більшості економічних систем, але вона присутня у всіх економіках світу, причому в значних масштабах [7, С. 61-62].

Значна тінізація економічного обороту, недостатність державних зусиль щодо її подолання призводять до викривлення принципів громадянського суспільства, формують негативний імідж України у світі, стримують надходження в країну іноземних інвестицій, не сприяють налагодженню торговельно-економічних стосунків українських підприємств із зарубіжними партнерами, стримують євроінтеграційні зусилля України.

Тіньовий сектор має безпосередній вплив на всі без винятку соціально-економічні процеси, які відбуваються в суспільстві, та без його урахування і регулювання неможливо ефективно управляти розвитком національного господарства [8].

Скорочення тіньового сектору може відбутися лише за умови зменшення витратності та зростання ефективності офіційної економіки, створення взаємовигідних умов для функціонування всіх гравців економіки. Все це об'єктивно зумовлює здійснення активних дій щодо детінізації (легалізації) економіки.

Теоретичні та методичні аспекти досліджуваної в роботі проблеми значною мірою висвітлено у працях провідних вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків, зокрема З.С. Варналія, Я.А. Жаліла, І.В. Жиглея, О.В. Іванова, І.В. Савич, О.Б. Сивак, Т.А. Тищук, А.В. Толс-

тової, Ю.М. Харазішвілі [1-3; 5-9]. Водночас, досі несформовано комплексного підходу до системної детінізації економіки України, не уточнені її основні пріоритети та механізми реалізації.

Наявність критично-загрозливої частки «тіні» у національній економіці потребує рішучих заходів на різних рівнях та сферах, враховуючи економічні, соціальні, політичні та міжнародні фактори впливу. Таким чином постає актуальна проблема побудови комплексної системи детінізації вітчизняної економіки для забезпечення швидкого соціально-економічного розвитку України.

Водночас, важливим завданням є визначення основних передумов та пріоритетів детінізації економіки України, що сприятиме розробці дієвого механізму зменшення тіньової економіки.

Сьогодні немає єдиного науково обґрунтованого поняття тіньової економіки. Найбільш часто вживаним можна вважати визначення тіньової економіки, запропоноване Е. Фейгом у 1979 р.: «До *тіньової економіки* належить уся економічна діяльність, яка з будь-яких причин не враховується офіційною статистикою і не входить до ВВП».

На сьогодні виділяють два основні підходи до дослідження тіньової економіки. Перший підхід базується на твердженні, що коріння тіньової економіки перебуває у нерозвиненості ринкових відносин і надмірному податковому пресі, другий – трактує тіньову економіку як злочинний бізнес, з яким необхідно рішуче боротися. Загалом, тіньову економіку трактують як:

– як економічну діяльність, що не враховується офіційною статистикою, і неконтрольовані суспільством виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ;

– як сукупність відносин між різними суб'єктами господарювання у суспільному виробництві, що здійснюються всупереч законам, правовим нормам, формальними правилами господарювання, результати яких з тих чи інших причин не враховуються або не можуть враховуватися офіційною статистикою;

– як форма економічних привілеїв, одержуваних у результаті привласнення чужої праці [3].

Тіньова економіка – це економічна діяльність суб'єктів господарювання (фізичних і юридичних осіб), яка не враховується, не контролюється й не оподатковується державою і (або) спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства.

Згідно із запропонованою американським економістом Едгаром Файгом класифікацією видів «тіньової» економіки (яка заснована на неоінституціональному підході до економічного розвитку) існує чоти-

ри її типи: нелегальна, неповідомлена, незареєстрована та неформальна [2].

Такий підхід дозволяє визначати мотиви учасників тіньової економіки, ступінь загрози для офіційної економіки, пріоритети детінізації для кожного із секторів та розробляти ефективні її механізми.

Рис. 1. Класифікація секторів тіньової економіки

Щодо визначення детінізації економіки, то, на нашу думку, найбільш повними є два визначення. Так, Варналій З.С. детінізацію розглядає як сукупність макро- і мікрорівневих економічних, організаційно-управлінських, технічних, технологічних і правових державних заходів щодо створення економічних передумов зацікавленого ініціативного повернення взаємовідносин між учасниками фінансово-господарського обороту речей, прав, дій з тіньового, тобто з різних причин невраховуваного, у враховуваний державою економічний оборот, а також побудови організаційно-правової інфраструктури превентивного впливу на усунення причин та умов, що сприяють відтворенню джерел тіньової економіки [5].

Згідно Савич І.В., детінізація економіки – це процес зменшення тіньового сектору через провадження комплексної державної політики, спрямованої на викорінення причин тінізації економіки, створення передумов для ведення легальної економічної діяльності та усунення чинників, які сприяють відтворенню джерел її тінізації, що в кінцевому підсумку сприятиме економічному зростанню та збільшенню бюджетних надходжень [6].

Загалом, формування дієвої стратегії детінізації економіки потребує, насамперед, визначення основних чинників тінізації, до яких можна віднести:

- відсутність повноцінного ринкового середовища;
- недостатність інституційного забезпечення економічної полі-

тики;

- неефективність управління державною власністю і захисту прав власників;
- системні вади податкової системи та непередбачуваність змін у податковому законодавстві;
- незбалансованість та несистемність державної регуляторної політики;
- недосконалість бюджетної політики;
- деформація структури зайнятості;
- низький рівень оплати праці більшості працівників (особливо у порівнянні з країнами Європи);
- низька ефективність функціонування органів судової влади;
- високий рівень корупції;
- значне переплетення інтересів великого бізнесу та влади;
- недостатній громадський контроль антикорупційного сервісу тощо.

Слід зазначити, що в Україні тіньова економіка дає заробіток більш ніж 8 млн осіб. Найбільшою тінізації діяльності набуло виробництво та реалізація лікєро-горілчанних і тютюнових виробів, нафтопродуктів. В сучасній Україні тіньова діяльність поширилась у всіх сферах економіки. Так, частка тіньової діяльності у торгівлі складає майже 80%, будівництві – 66%, нерухомості – 60%, гральному бізнесі – 53%, громадському харчуванні – 53%, засобах масової інформації – 53%, транспорт і перевезення – 46% [9].

Згідно даних Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, рівень тіньової економіки за останні роки дещо знижується (рис. 2). Так, якщо у 2014 р. тіньова економіка складала 43% до обсягу офіційного ВВП, то у 2017 р. цей показник становив уже 31% [4].

Таким тенденціям сприяли ряд передумов [4]:

- збереження відносної макрофінансової стабільності в умовах реалізації політики, спрямованої на розширення внутрішнього попиту, а також диверсифікації ринків збуту;
- збереження високого рівня ділової активності бізнесу в умовах покращення очікувань та рівня сприйняття українських реформ у світ;
- низька довіра до інститутів влади;
- збереження значних викликів стабільності фінансової системи країни;

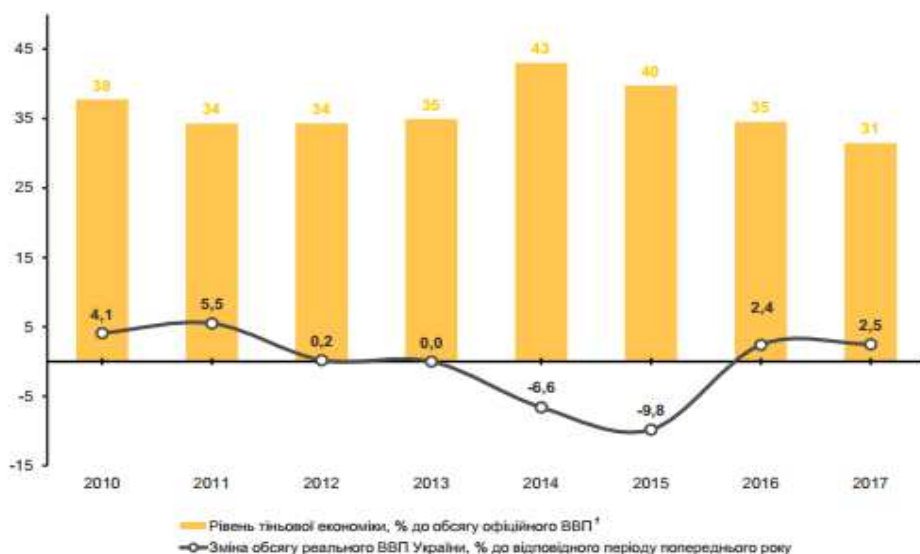

Рис. 2. Рівень тіньової економіки, % до обсягу офіційного ВВП

— зниження інвестиційних ризиків на тлі відносної макрофінансової стабілізації та продовження процесів реформування економіки;

— наявність невідконтрольних владі територій, утворених у ході військової агресії на території країни.

Також однією зі сфер існування тіньової економіки можна визнати сферу державних закупівель. Окремими причинами порушень у цій сфері є:

— складність існуючого механізму допуску потенційного постачальника до державних закупівель (численність необґрунтованих вимог);

— відсутність єдиного автоматизованого контролю за усіма стадіями, починаючи з утвердження і розміщення на веб-порталі плану державних закупівель. Проведення електронних державних закупівель дає змогу організаторам на певних етапах впливати на кінцеві підсумки державних закупівель і не дозволяє уповноваженим органам чесно відслідковувати правильність та законність організації роботи і запобігати порушенням на усіх стадіях.

Ситуація у цій сфері дещо покращилася із впровадженням електронної системи Prozoggo. Водночас, без швидкого реагування на можливі виклики і впровадження інших, взаємодоповнюючих заходів, досить швидко можуть бути знайдені «тіньові» шляхи для нівелювання позитивних ефектів від зазначеної електронної системи.

Важко не погодитися із думкою вчених [2], що тіньова економіка України відрізняється від її західних проявів. Західним країнам не притаманні такі явища, як масове розкрадання державного і суспі-

льного майна, законне отримання прибутку за випуск непотрібної чи шкідливої продукції.

Політика детінізації має базуватися на принципі заохочування до ведення легального бізнесу та усунення тих адміністративно-регуляторних бар'єрів, які стримують діяльність суб'єктів господарювання. Тому основними пріоритетами держави, які сприятимуть детінізації економіки, повинні бути: стимулювання інвестиційних процесів; вдосконалення монетарної політики; створення сприятливих умов для розвитку підприємництва; удосконалення податкової системи; посилення боротьби з корупцією [9].

Ефективна детінізація можлива лише за послідовної реалізації державою комплексу заходів за такими пріоритетними напрямками:

- посилення боротьби з корупцією, порушеннями фінансово-бюджетного законодавства через створення ефективної антикорупційної системи;
 - удосконалення податкової та митної політики;
 - завершення реформи децентралізації, що стимулюватиме більш ефективному розподілу ресурсів на місцях;
 - боротьба з організованою злочинністю (особливо в сфері відмивання грошей) та протидія рейдерству;
 - збільшення прозорості дій влади на різних рівнях;
 - деофшоризація капіталу;
 - посилення правил з трансфертного ціноутворення;
 - глибоке реформування судової влади задля формування прозорого і зрозумілого законодавчого поля з одночасним посиленням відповідальності за «тіньові схеми»;
- провадження дієвої регуляторної політики в економічній сфері;
 - стимулювання інноваційної економіки та експорту продукції;
 - стимулювання розвитку громадського контролю та підвищення громадянської свідомості щодо тіні та корупції через удосконалення освітньої політики;
 - підвищення економічного стану більшості громадян та формування потужного середнього класу тощо.

Таким чином, реалізація окреслених пріоритетних напрямів системної детінізації економіки України має забезпечити не лише позитивні зміни в інституційному, соціальному, економічному вимірах, але, насамперед, формуватиме нову довгострокову та динамічну систему економіки на прозорих, чесних і зрозумілих правилах для всіх гравців економіки.

1. Варналій З. Інституціональні загрози фінансовій безпеці України та шляхи їх запобігання. *Економічний вісник університету*. Випуск № 34/1. – С. 140–150. 2. Жиглей І. В., Сивак О. Б. Детінізація економіки як позитивний варіант гри між підприємством, державою та суспільством. *Стратегічні пріоритети детінізації економіки України у системі економічної безпеки: макро- та мікро- вимір* : монографія / за ред. Черевка О. В. Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А., 2014. 442 с. С. 105. 3. Заверуха М. До визначення суті тіньових економічних процесів. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 1/2 (46/47). Ч. 2. С. 72–83. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_46/fail/ch2/11.pdf. 4. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>. 5. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. К. : Знання, 2009. С. 526–552. 6. Савич І. В. Детінізація економіки в забезпеченні бюджетного зростання України. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук. Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. К., 2016. 20 с. 7. Тищук Т. А., Харазішвілі Ю. М., Іванов О. В. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання : аналіт. доп. / за заг. ред. Я. А. Жаліла. К. : Вид-во НІСД, 2011. 96 с. 8. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З. С. Варналія. К. : Вид-во НІСД, 2006. 576 с.; С. 11–12. 9. Толстова А. В. Роль державного регулювання в процесі детінізації економіки України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. № 40, 2012. С. 303–306.

Рецензент: д.е.н., проф. Якимчук А. Ю. (НУВГП)

Savina N. B., Doctor of Economics, Professor, Vice-rector for Research Work and International Relations, Podlevskiy A. A., Candidate of Economics (Ph.D.), Senior Lecturer (National University of Water and Environmental Engineering, Rivne)

MAIN PRIORITIES OF DESHADOWING OF THE ECONOMY OF UKRAINE

The article is devoted to the current problem of the deshadowing of the national economy. The main factors of economy shadowing and its features in Ukraine were revealed. A number of priority directions for the systematic deshadowing of the economy of Ukraine were proposed.

Keywords: shadow economy, deshadowing of the economy, corruption, priority directions of deshadowing, shadow factors.

Савина Н. Б., д.э.н., профессор, проректор по научной работе и международным связям, Подлевский А. А., к.э.н., старший преподаватель (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

ОСНОВНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ДЕТЕНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Статья посвящена актуальной ныне проблематике детенизации национальной экономики. Выявлены основные факторы тенизации экономики и ее особенности в Украине. Предложен ряд приоритетных направлений для системной детенизации экономики Украины. *Ключевые слова:* теневая экономика, детенизация экономики, коррупция, приоритетные направления детенизации, факторы тенизации экономики.
